

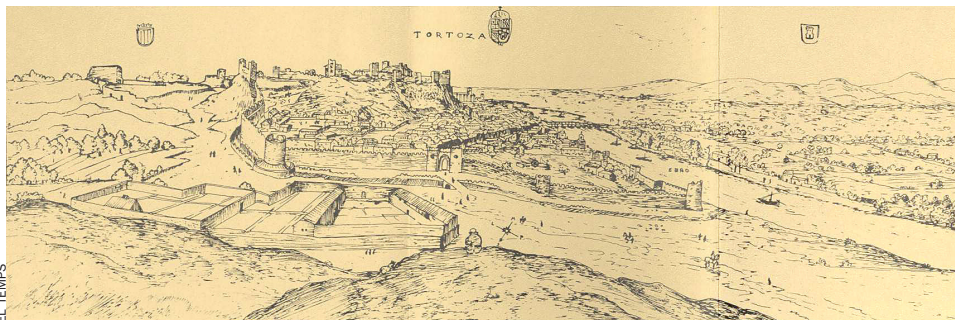
Les descripcions renaixentistes de Tortosa, subjectes als patrons retòrics del gènere, coincideixen a lloar, des del punt de vista artístic i urbanístic, elements com ara la magnitud del perímetre emmurallat, la catedral, l'enginyós pont de Barques, rematat per un esplèndid portal de jaspi, o els Reials Col·legis. El castell, més malmès, estava, segons el cronista reial Henrique Cock (1585), gairebé enderrocant de vell. Despuig, de traç força més realista i detallat, fa esment de les noves cases i palaus que s'anaven bastint els particulars; a la dècada de 1570 la Generalitat bastí la seva pròpia seu, a tocar del pont de Barques, per administrar la recaptació d'impostos sobre el tràfic de mercaderies fluvial. Tot plegat, la ciutat presentava una imatge de poder i puixança econòmica projectada per una sèrie d'edificis emblemàtics que representaven la seva importància militar, religiosa i econòmica, així com el seu paper com a centre universitari i nus de comunicacions.

Amb una població de vora sis mil habitants, Tortosa, cap de vegueria, regia amb una relativa autonomia, basada en els costums atorgats per Ramon Berenguer IV, un ampli terme municipal que s'estenia des dels cims i els grans boscos de pins rojals del Port fins als prats, salines i basses del Delta, alhora que tenia cura també de la costa entre el riu de la Sénia i el coll de Balaguer. Despuig retrata meravellosament aquell microcosmos autosuficient –amb una visió sobrevalorada, és cert– singularitzat per l'exuberància d'un eix central d'aigua i de vida, l'Ebre, que oferia una pesca pròdiga entre la qual era especialment apreciada la saboga, peix molt estimat pels homes del Renaixement. El riu era també el camí comercial que unia la ciutat amb les terres de l'Aragó, amb un constant tràfec de blat, carbó, espart, llana i altres gèneres, fins a l'aturall del pont de Barques. Allí i, després de tributar els impostos, les mercaderies podien prosseguir fins al port de l'Ampolla o el dels Alfacs, on s'acostaven naus de gran calat.

I amb tot, tenint una situació geogràfica privilegiada, un enorme potencial de recursos naturals i, a més, ser un enclavament administratiu i econòmic de primer ordre, la ciutat no acabava d'enlairar-se. En paraules de Despuig: “no obstant que és la tercera població de Catalunya en



AJUNTAMENT DE TORTOSA



EL TEMPS

A dalt, el Reial Col·legi de Tortosa amb figurants de la Festa del Renaixement. A sota, vista de Tortosa el 1563, segons Anton van den Wyngaerde. A la dreta, acte de la Festa del Renaixement.

## La Tortosa del Renaixement

El filòleg tortosí Enric Querol, coautor de l'última edició dels 'Col·loquis', explica i contextualitza la descripció que Despuig fa de la capital del Baix Ebre i el seu territori.

quantitat, és tan poca al respecte del que deuria ser que no és casi res, perquè ¿què ha de tenir un poble per a fer-se gran que no tinga Tortosa??"

Amb la perspectiva que ens dona el temps, podem apuntar alguns aspectes mal solucionats per la societat tortosina renaixentista. Entre aquestes febleses cal destacar les lluites internes pel poder, les anomenades bandositats, problema enquistat fins que el duc d'Albuquerque,

virrei de Catalunya, engarjolà bona part de l'oligarquia tortosina, el 1616. Entre els caps de bandositat destaca Lluís Oliver de Boteller, vescomte de Castellbò, que gràcies al seu poder econòmic esdevingué un poderós cabdill, fins al punt que la Corona el bandejà de la ciutat cap al 1540. La manca d'unitat i una certa autocomplaença, fruit de la generositat de l'espai natural, foren un impediment a l'hora d'emprendre obres i projectes



d'interès públic. El cas més flagrant fou el fracàs en bastir sèquies de reg a partir de l'assut de Xerta-Tivenys. Despuig es clama d'una "mà negra" que, contra l'interès general, boicotejà aquesta obra i privà el territori de l'aprofitament d'un recurs valuósíssim, que, de vegades, es girava en contra: l'Ebre, aquest company majestuós, podia ser una font de delit i de profit econòmic, però també una bèstia incontrolable que castigava els pobles riberecs amb les recurrents i temudes riuades. Les aigües que s'empantanaven al redós de la ciutat foren també un focus de malalties que delmaren la demografia local.

Pel que fa a l'àmbit cultural, és cert que la ciutat gaudia d'un reconegut Estudi de Gramàtica i també que els Reials Col·legis oferien l'oportunitat de cursar estudis en arts –disciplina prèvia als estudis majors– i teologia, alhora que foren un pol d'atracció per a estudiants de tota la Corona d'Aragó. Ara bé, els dominics, que regien la institució, tancaren portes –com arreu del país, és cert– a les novetats humanístiques i esdevingueren un bastió tomista i aristotèlic –la tan denigrada escolàstica– fins al moment de la desaparició de la institució, ja en ple segle XIX. Els dominics havien controlat tradicionalment els càrrecs de lector de la Seu, de gran autoritat en matèria religiosa, i de lloctinent d'inquisidor de l'anomenat districte de Tortosa, depenent del Tribunal de València del Sant Ofici. Al segle XVI aquest càrrec no era ja exclusiu

de l'orde, però la gran ascendència dels dominics a la ciutat i la seva tradicional ultraortodòxia com a *defensors de la fe* són un aspecte que cal valorar a l'hora d'entendre la idiosincràsia de la ciutat.

Parlar de la Inquisició ens duu a preguntar-nos per la tolerància d'aquella societat. Què hi havia d'harmonia i convivència a l'anomenada ciutat de les tres cultures? La història és ben coneguda. Després de l'expulsió dels jueus, els conversos foren perseguits amb deler per la Inquisició, fins al punt que cap al 1520 la ciutat ja estava pràcticament *neta* d'aquests cripto jueus. Els moriscos de l'Ebre, bona part dels quals s'havien convertit després de les campanyes d'evangelització de principis de segle, van gaudir d'una moratòria en les seves pràctiques culturals i religioses fins que cap a finals de la dècada dels seixanta s'emprengué una nova campanya d'adoctrinament, en la qual el Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume tingué un paper central. Ni les coaccions violentes ni la línia més tova de conversió van tenir efecte. En paraules de Blai Verdú, rector del col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi: "los argumentos sordos y callados que haze la sangre que clama dentro de las venas, terribles son. Después de aver predicado nos respondían estos desdichados: 'mi padre moro, yo moro'". El fracàs es materialitzà en l'expulsió del 1610. Val a dir, però, que bona part dels moriscos de la vegueria foren autoritzats a romandre després de veure

avalada la seva ortodòxia pel bisbe Pedro Manrique.

El literat més representatiu fou Cristòfol Despuig, sempre present, que escrigué *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557). L'autor demostra haver assimilat plenament els paràmetres culturals renaixentistes en els sis diàlegs que componen l'obra. *Los col·loquis*, a més d'una enginyosa trama de ficció, són un agut retrat de la societat catalana del moment i dels seus neguits: l'encaix del país en el projecte imperial hispànic; els conflictes entre llengües; les tensions interestamentals; la crítica a certes postures i pràctiques de l'Església, etc. Destaca també el cercle poètic generat cap a finals de segle, ja en transició cap al barroc, amb autors celebrats com ara Jeroni d'Herèdia, Joan Dessí o Juan Suárez de Godoy. Els esmentats poetes demostren també haver assimilat la modernitat del moment. Una mancança destacable, pel que té d'important a l'hora d'estimular la creació literària i de crear un solatge cultural, és la de la impremta. Després del primerenc taller de Pere Brun i Nicolau Spindeler (1477-1478), no tornem a trobar mestres impressors a la ciutat fins a la puntual presència d'Arnau Guillem de Montpesat (1537-1539), que no tingué continuïtat.

Si parem atenció al fet arquitectònic, es destaca la presència del mestre Martín García de Mendoza, a recer del qual es congria un focus irradiador de formes clàssiques arreu de la diòcesi, i que ens ha deixat obres notables, com la portada de l'església de Sant Domènec de Tortosa, entre més. La pintura tingué tan sols un taller rellevant i amb continuïtat: el regentat per la nissaga dels Dessí des de principis del segle XVI fins entrat el segle XVII, que esdevingueren els pintors de referència al territori diocesà.

Llums i ombres, oportunitats, mancances, presències i absències s'encavallen i es regiren en aquest panorama de la Tortosa renaixentista en un joc especular entre la ciutat que podria haver estat i la que, finalment, visqué una daurada mediocritat. A partir del 1640, amb la guerra dels Segadors, Tortosa fou maltractada cada una de les guerres que la història acomboià en els segles següents, fet que va representar un greu entrebanc en el seu desenvolupament.

*Enric Querol Coll*